

До Спеціалізованої вченої ради Д 26.007.04
Національної академії внутрішніх справ України
03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК

офіційного опонента
на дисертацію Солов'я Дениса Юрійовича
«Еволюція законодавства про кримінальну відповідальність УСРР
(УРСР) (1919 – 1959 рр.)», подану на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія
держави і права; історія політичних і правових учень

Актуальність теми дослідження

У сучасних умовах, коли Україна знаходиться на шляху розбудови нової суверенної, демократичної, правової держави, проблема еволюції законодавства про кримінальну відповідальність УСРР (УРСР) у зазначений часовий період набуває особливого значення і це обумовлено низкою обставин.

По-перше, становлення та розвиток законодавства про кримінальну відповідальність УСРР (УРСР) має глибоке історичне минуле. Саме аналітичне осмислення історико-правової спадщини еволюції законодавства про кримінальну відповідальність УСРР дає можливість по-новому, із знанням справи, оцінити тенденції розвитку національних правових традицій, а також долучитися до вивчення вказаної проблеми.

По-друге, сучасні інститути українського кримінального права в значній мірі базуються на деяких концептуальних засадах кримінального права радянської держави 1919 – 1959 рр. Тому аналіз історичного розвитку дозволяє дослідити відповідну нормативно-правову базу становлення законодавства про кримінальну відповідальність УСРР (УРСР), яка у нинішніх умовах в Україні сприяє удосконаленню та пошуку ефективних правових механізмів регулювання суспільних відносин у цієї сфері.

По-третє, в умовах, коли Україна безальтернативно визначилась із своїм геополітичним вибором – повноправне членство у Європейському

ВЛЗР НАВС	
Б.А. №	4632
13	08
2017 р.	
кількість аркушів:	
осн. док.	14
додаток	—

Союзі, проблема ефективності законодавства про кримінальну відповідальність є теоретично та практично ваговою та однією з найбільш актуальних.

І останнє, дослідження Солов'я Дениса Юрійовича виконано відповідно до планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2014 – 2015 роки і відповідає Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015 – 2019 років, затверджених наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275.

Таким чином, вибір теми дисертації автором є цілком виправданим і доречним.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна

Достовірність одержаних наукових положень висновків і рекомендацій, обґрунтованих у дисертації Солов'я Дениса Юрійовича обумовлена тим, що вони підтверджені певними переконливими доказами та емпіричними фактами. Виклад матеріалу роботи послідовний. Міркування й висновки автора логічні й аргументовані.

Подані у вступі та розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми у цілому, окремих її аспектів, переконують у тому, що відповідні питання є теоретично й практично важливими, науково нерозробленими й перспективними для дослідження.

Зазначимо, що наукові положення, висновки та рекомендації дисертант обґрунтовує, використовуючи значну історіографічну та джерелознавчу базу.

Здобувач супроводжує розгляд джерел, зокрема літературних, їх критичним аналізом і переконливою аргументацією власних підходів і висновків, неухильно дотримується етики наукової дискусії – точно викладає позиції опонентів, висловлює свою підтримку чи заперечення поглядів інших

авторів. Це дало можливість йому провести огляд наукової літератури та здійснити ґрунтовний аналіз історіографії зазначеної проблеми.

Дуже змістовними і цінними за матеріалом і висновками є документальні джерела, які дозволили здобувачу переконливо обґрунтувати наукові положення стосовно завдань, поставлених у дисертації, а також дослідити генезу формування та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність УСРР (УРСР) у зазначений часовий період та сформулювати теоретико-методологічну базу з цього питання.

Спираючись на аналіз історичних джерел та широке коло літератури, автор доводить, що дослідниками було здійснено певну роботу для вивчення вказаної проблеми. Разом з тим, еволюція законодавства про кримінальну відповідальність УСРР (УРСР) в роботах вчених незалежної України висвітлено фрагментарно.

Емпіричну основу дисертації Солов'я Дениса Юрійовича становлять архівні джерела. Автор опрацював комплекс архівних документів (постанов, наказів, розпоряджень, вказівок, довідок, інструкцій), які зберігаються у фондах архівних установ України: Центрального державного архіву вищих органів влади управління, Центрального державного архіву громадських об'єднань, Центрального державного архіву літератури і мистецтв, Галузевого державного архіву Служби безпеки, Галузевого державного архіву Служби безпеки в Харківській області, Галузевого державного архіву Міністерства внутрішніх справ, а також публікації, стенограми з'їздів, нарад, офіційна статистика.

Для обґрунтування наукових положень і висновків дисертант також застосував різноманітні методи дослідження, які забезпечили йому, по-перше, необхідний інформаційний обсяг дисертації, а по-друге – достатній рівень логічного обґрунтування і нових наукових положень. Позитивним моментом є те, що дисертант конкретно, по підрозділах дисертації, визначив застосування зазначених вище підходів та методів для вирішення поставлених задач дослідження. Так, у процесі дослідження використано

метод діалектики, згідно з яким усі явища і процеси розглядаються з позицій законів єдності та боротьби протилежностей, заперечення, переходу кількісних змін у якісні, дозволив об'єктивно підійти до розкриття основних напрямів розвитку законодавства про кримінальну відповідальність в означений період, та умовно поділити його на три етапи. За допомогою конкретно-історичного методу досліджувалися політико-правові підходи вищого партійного керівництва й уряду, які визначали тенденції розвитку законодавства про кримінальну відповідальність, його трансформацію в умовах політичної ситуації, що склалася в Україні у 1919 – 1959 рр.. Порівняльно-історичний метод дозволив висвітлити подібні та відмінні риси нормативно-правових актів, що містили кримінально-правові положення періоду Російської імперії та радянської влади на різних етапах. За допомогою системно-структурного аналізу було враховано багатofакторність історичних чинників та їхній вплив на формування джерел законодавства про кримінальну відповідальність, їх диференціацію та уніфікацію у 1919 – 1959 рр. Метод функціонального аналізу дозволив з'ясувати функціональну відповідність правозастосовних органів з реалізації кримінально-правових норм. Інтерпретація та оцінка текстів нормативно-правових актів означеного періоду, архівних матеріалів, узагальнення досліджень з визначеної проблематики, аналіз монографічних праць, навчальних посібників здійснювався за допомогою методу герменевтики. Застосування історико-правового, компаративістського та формально-юридичного методів дозволило розглянути генезу законодавства про кримінальну відповідальність, провести порівняльний аналіз нормативно-правових актів, які містили кримінально-правові норми, визначали характерні ознаки та їх специфіку. Статистичний метод сприяв виявленню найбільш значущих кількісних показників, що дозволили оцінити наслідки систематичного посилення кримінальної репресії та її незаконного застосування.

Таким чином, на підставі аналізу дисертації можна констатувати, що Солов'ю Денису Юрійовичу вдалося досягнути мети роботи, яка спрямована на ґрунтовне дослідження архівних матеріалів, нормативно-правових документів означеного історичного періоду.

Зазначеній меті дисертаційної роботи у повній мірі відповідають визначенні здобувачем і завдання, що сформульовані у дослідженні, зокрема: проаналізувати стан дослідження питань еволюції законодавства про кримінальну відповідальність 1919 – 1959 рр. та розкрити методологію аналізу нормативно-правової бази, яка містила кримінально-правові положення означеного періоду; охарактеризувати передумови розвитку законодавства про кримінальну відповідальність і з'ясувати чинники, які впливали на формування та розвиток його інститутів у 1919 – 1959 рр.; довести наявність рецепції загальної системи права, а саме формування законодавства про кримінальну відповідальність УСРР (УРСР) на основі правотворчої та правозастосовної практики РРФСР; розкрити роль соціологічної та класичної шкіл кримінального права при формуванні системи злочинів і покарань у радянському кримінальному праві у 1919 – 1959 рр.; показати систематичне посилення кримінальної репресії в 1919 – 1959 рр. на різних історичних етапах та її юридичні наслідки; дослідити теоретичну базу і практику формування законодавства про кримінальну відповідальність у 1919 – 1959 рр. і виокремити основні історичні етапи цього процесу; на підставі аналізу кримінально-правових положень з цієї проблематики напрацювати пропозиції для вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність на сучасному етапі.

Достовірність та наукова новизна роботи також полягає в тому, що робота Солов'я Дениса Юрійовича є одним з перших наукових досліджень, у якому на основі використання архівних документів і матеріалів, публікацій в офіційній пресі, монографічних джерел зроблено спробу комплексно та системно проаналізувати еволюцію законодавства про кримінальну відповідальність у 1919 – 1959 рр.

На основі проведеного дослідження сформульовано низку нових положень і висновків, серед яких уперше виносяться на захист, зокрема:

- комплексно розглянуто політико-правові підходи держави щодо формування законодавства про кримінальну відповідальність у 1919 – 1959 рр. на основі аналізу систематизованих кримінально-правових нормативних актів, виявлених архівних матеріалів, точок зору дослідників з означеної проблематики;

- визначено, що передумовами розвитку законодавства про кримінальну відповідальність означеного періоду були суспільні відносини, в яких формувалася система заходів різних політичних курсів радянської влади: Воєнного комунізму, НЕПу, період його згортання, форсованої колективізації, яка призвела до голодомору, індустріалізації, ідеологічної боротьби з «класовим ворогом», масових репресій, а також воєнного та повоєнного періодів;

- встановлено чинники, які визначали розвиток і трансформацію кримінально-правових положень означеного періоду, ними виступили: ідеологія марксизму-ленінізму, реформація суспільного ладу, революційні події, концептуальні ідеї різних наукових напрямів, зміни політичного курсу радянської влади;

- виокремлено три основні етапи формування та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність в означений період. Перший етап розпочався із встановлення радянської влади на території України з 1919 р. і тривав до 1922 р., характеризувався відсутністю кодифікованого кримінального законодавства, норми якого зосереджувалися в окремих нормативних актах (інструкціях, декретах, постановах, органів влади, «Керівних началах з кримінального права РСФРР» (1919 р.); другий – пов'язаний з ухваленням і набранням чинності Кримінального кодексу УСРР (1922 р.), «Основних засад кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік» (1924 р.) та інших нормативних документів, які виступали основою кримінально-правової політики радянської держави до

1958 р.; третій – ознаменувався прийняттям «Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік» (1958 р.).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні положення, висновки і пропозиції, сформульовані в цій дисертації, можуть бути використані у:

– *науково-дослідних цілях* – для подальшої розробки історико-теоретичних проблем історії держави та права України, кримінального права, діяльності вищих органів виконавчої влади (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у науково-дослідну діяльність та навчальний процес Національного університету державної податкової служби України від 2 травня 2015 р.);

– *у навчальному процесі* – юридичних закладів освіти, насамперед вищих навчальних закладів, під час вивчення навчальних дисциплін «Історія держави та права України», «Кримінальне право», а також для підготовки навчально-методичних матеріалів, відповідних курсів лекцій і навчальних посібників у науково-дослідну діяльність та навчальний процес (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес Національної академії внутрішніх справ від 10 січня 2017 р.).

Оцінка змісту дисертації та ідентичності змісту автореферату та її основних положень

Вийти на зазначені у дисертації нові науково-обґрунтовані результати автору дозволила обрана структура дисертації, яка складається з анотації державною та англійською мовами, списку публікацій здобувача за темою дисертації, вступу, трьох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (374 найменування на 33 сторінках) і двох додатків на чотирьох сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 237 сторінок, з яких основний текст – 199 сторінок.

Таким чином, зміст структури дає підстави констатувати, що Соловей Денис Юрійович творчо підійшла до вивчення та розкриття проблеми. Це дало їй можливість опрацювати поставлені завдання, а також сформулювати низку науково-обґрунтованих і достовірних положень, висновків і рекомендацій корисних з наукової і практичної точок зору.

Так, у першому розділі роботи *«Стан наукової розробки проблеми, джерела та методологія дослідження формування і розвитку законодавства про кримінальну відповідальність УСРР (УРСР) 1919 – 1959 рр.»* дисертант детально характеризує наукову розробку проблеми та джерельну та методологічну базу дослідження. Автор справедливо зауважує, що у різні часи науковці певною мірою торкалися лише окремих питань еволюції законодавства про кримінальну відповідальність УСРР (УРСР) (1919 – 1959 рр.). Комплексного ж дослідження наукових робіт цієї проблематики немає.

На підставі аналізу наукових праць виокремлено такі групи досліджень: перша група – напрацювання радянського періоду; друга – охоплює праці вітчизняних авторів за часів незалежної України; третя – включає роботи зарубіжних учених. Використання праць, виданих в радянський період та період після здобуття Україною незалежності дало змогу комплексно проаналізувати питання еволюції законодавства про кримінальну відповідальність 1919-1959 рр. УСРР (УРСР).

Крім того, у розділі визначено систему методів, які допомогли проаналізувати основні положення кримінального закону. У роботі використані такі методи: діалектичний, конкретно-історичний, порівняльно-історичний, функціонального аналізу, системно-структурний, метод герменевтики, історико-правовий, правової компаративістики, формально-юридичний, статистичний.

У другому розділі роботи *«Формування та розвиток законодавства про кримінальну відповідальність УСРР (УРСР) (1919 – 1940-х рр.)»* аналізуються нормативно-правові акти, які складали кримінальне

законодавство в роки становлення радянської влади на території України під час здійснення політики «Воєнного комунізму», НЕПу та її згорання. Дослідник зазначає, що кримінальне законодавство формувалося за принципом верховенства «революційної совісті і революційної правосвідомості», а не законності, що призводило до порушення прав і свобод людини і громадянина. Також автор всебічно досліджує кодифікацію законодавства про кримінальну відповідальність УСРР у (1922, 1927 рр.).

Дослідник констатує, що відсутність закріпленої в законі ознаки протиправності злочину призвело до того, що підставою притягнення особи до кримінальної відповідальності виступав не лише склад злочину, а й соціальний стан особи. Це надавало право уповноваженим органам та особам за принципом аналогії притягати невинуватих до кримінальної відповідальності і було дієвим способом боротьби з особами, які не схвалювали політичний курс радянської влади. Зазначається, що не на користь засудженого закріплювався в Кримінальному кодексі й принцип дискреції, який надавав можливість суду при призначенні покарання, керуючись «соціалістичною правосвідомістю», а не принципом законності, свавільно обирати серед значної альтернативи покарань, передбачених санкцією норми, найбільш доцільне. Описується принцип зворотної дії в часі закону про кримінальну відповідальність, який погіршував становище винного, що виразилося в застосуванні кримінальної репресії до амністованих осіб.

Автор у цьому розділі досліджує і позитивні моменти. так зазначає, що Кримінальний кодекс УСРР 1922 р. у багатьох аспектах мав і позитивні сторони. Було сформовано необхідні кримінально-правові інститути, які існують і в сучасному кримінальному законі, а саме: дія кримінального закону в просторі, стадії вчинення злочину, форми вини, неосудність, необхідна оборона, крайня необхідність, співучасть у злочині, судимість, призначення покарання. Вагоме досягнення кодифікації полягало в

систематизації злочинів за принципом родового об'єкту в Особливій частині Кримінального кодексу.

У третьому розділі дисертації *«Трансформація законодавства про кримінальну відповідальність УСРР у воєнний та повоєнний періоди (1941 – 1959 рр.)»* автор характеризує аналіз законодавчих рішень вищих органів радянської влади, змінених положень Кримінального кодексу та актів тлумачення кримінального законодавства УСРР у 1941 – 1959 рр., спрямованих на кримінально-правову охорону суспільних відносин, що склалися під час Великої Вітчизняної війни та в повоєнний період. Характеризує інститути Загальної частини Кримінального кодексу УСРР не зазнали суттєвих змін, що стосується норм Особливої частини, то вони систематично доповнювалися новими положеннями. Констатується, що передумовою масштабної криміналізації була соціально-політична обстановка, яка вимагала підвищення рівня обороноздатності країни. Встановлювалася кримінальна відповідальність за такі діяння як: невиконання повинностей; поширення неправдивих чуток; розголошення державної таємниці або втрату документів, які містять державну таємницю; ухилення від мобілізації на виробництво; приховування трофейного майна, ухилення від військового обліку. Яскраво проявлялася тенденція посилення суворості покарання за злочини, які послаблювали обороноздатність країни. Відсутність необхідної нормативної бази зумовило широке застосування рекомендацій, які містилися в актах тлумачення кримінального закону. Негативним явищем правозастосовної діяльності було: систематичне використання принципу аналогії, масове застосування кримінальної репресії (до кримських татар, учасників визвольних змагань тощо); притягненням до кримінальної відповідальності за необережні діяння, які до війни передбачали адміністративну відповідальність; подвійне інкримінування особі того чи іншого злочину.

Зазначається, що у повоєнний період кримінальне законодавство характеризувалося ліквідацією надзвичайних норм воєнного часу і частковою

лібералізацією. Це проявлялося у прийнятті актів про амністію, відміні смертної кари, скасуванням Закону від 7 серпня 1932 р., частковою декриміналізацією. Водночас автор робить правильний висновок, що аналіз змін внесених до норм Кримінального кодексу УРСР дозволяє констатувати наявність ознак посилення кримінальної репресії в перше післявоєнне десятиріччя, яке виявлялося у криміналізації та формуванні більш суворих санкцій.

Заслуговує на увагу те, що автор зробив правильний висновок і виділив три основні етапи формування та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність в означений період. Перший етап розпочався із встановлення радянської влади на території України з 1919 р. і тривав до 1922 р., характеризувався відсутністю кодифікованого кримінального законодавства, норми якого зосереджувалися в окремих нормативних актах (інструкціях, декретах, постановах, органів влади, “Керівних началах з кримінального права РСФРР” 1919 р.); другий – пов’язаний з ухваленням і набранням чинності КК УСРР (1922 р.), “Основних засад кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік ” (1924 р.) та інших нормативних документів, які виступали основою кримінально-правової політики радянської держави до 1958 р.; третій – ознаменувався прийняттям “Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік ” (1958 р.).

Завершується дисертаційне дослідження висновками, які можна вважати достатньо обґрунтованими з точки зору науки історії держави і права.

Повнота викладу одержаних результатів

Публікації здобувача за темою дослідження щодо їхньої кількості та обсягу відповідають вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України. Основні теоретичні положення та наукові висновки дисертації відображено

автором у відображено в дев'яти одноосібних публікаціях, серед яких чотири наукові статті у фахових виданнях України, одна стаття в науковому фаховому виданні Республіки Киргизстан, чотири тези доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій. Предметом означених публікацій є аналіз еволюції законодавства про кримінальну відповідальність УСРР (УРСР) (1919 – 1959 рр.). Публікації достатньо повно репрезентують матеріали дисертації. До того ж, основні положення дисертації апробовані під час доповідей та виступів на науково-теоретичних конференціях: «Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П.П. Михайленка)» (м. Київ, 21 листопада 2014 р.); «Роль правоохоронних органів у формуванні правової держави в умовах євроінтеграції України» (м. Київ, 12 березня 2015 р.); «Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції» (м. Харків, 22 травня 2015 р.); «Актуальні проблеми досудового розслідування» (м. Київ, 1 липня 2015 р.).

Таким чином, достовірність отриманих результатів, висновків і пропозицій, забезпечено завдяки оприлюдненню наукових здобутків за темою дослідження, використанню широкої літературної та джерельної бази, різноманітних методичних прийомів, а також аналізу кола визначених дослідницьких проблем.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Відзначаючи достатньо високий науковий рівень проведеного дослідження, варто висловити окремі зауваження та побажання, що є об'єктивно властиве працям, присвяченим дослідженню подібних складних наукових тем:

1. У розділі 1 підрозділу 1.3 дисертант розглядає «Методологію дослідження формування і розвитку законодавства про кримінальну відповідальність УСРР (УРСР) 1919 – 1959 рр.», але вважаємо, що не бажано

повторювати зміст роботи де вже розглядалися питання присвячені методам наукового пізнання.

2. У розділі другому дисертант розглядає процес формування та розвиток законодавства про кримінальну відповідальність УСРР (УРСР) (1919 – 1940-х рр.) проте, на нашу думку, Соловей Денису Юрійовичу доречно було б у роботі зазначити чи був врахований досвід попередніх держав, до складу яких входила Україна у дореволюційний період (Австро-Угорщина, Російська імперія) саме у здійсненні кримінально-правової політики.

3. Аналіз дисертації свідчить про те що здобувач на жаль основну увагу приділив проблемам законодавства про кримінальну відповідальність у період з 1919 – 1959 рр. На наш погляд аналіз суспільно-політичні обставини, в яких перебувала Україна в зазначений період і їх вплив на формування нормативно-правової бази міг би підсилити наукову роботу.

4. Відомо що проблеми кримінального законодавства тісно пов'язані з застосуванням їх правоохоронними органами (органи внутрішніх справ, органи державної безпеки та ін). Про те у роботі, як ми бачимо, дисертант недостатньо приділив уваги їх діяльності.

5. І останнє в роботі автор вживає довгі складнопідрядні речення, які важко сприймаються. Тому вважаємо за можливістю їх бажано було розбити на де кілька простих.

Висновок про відповідність дисертації вимогам

МОН України

Проте вказані зауваження та висловлені побажання суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку наукової роботи.

Вважаємо, що дисертація Солов'я Дениса Юрійовича «Еволюція законодавства про кримінальну відповідальність УСРР (УРСР) (1919 – 1959 рр.)» за своїм змістом та отриманими науковими результатами,

зробленими висновками, сформульованими науковими положеннями є завершеним, самостійним дослідженням, яке має теоретико-правове та практичне значення. Робота розв'язує конкретне наукове завдання у сфері науки історії держави і права та характеризується актуальністю та новизною.

Автореферат у цілому передає основний зміст роботи. Дисертація та автореферат написані державною мовою, на достатньому науковому та літературному рівні. Оформлення роботи також в цілому відповідає встановленим вимогам.

Отже, дисертаційна робота *«Еволюція законодавства про кримінальну відповідальність УСРР (УРСР) (1919 – 1959 рр.)»*, подана на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук відповідає вимогам, встановленим п.п. 9, 11, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 а її автор *Соловей Денис Юрійович* заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент –
завідувач кафедри
теорії, історії права і держави та конституційного права
Університету державної фіскальної служби України,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

_____. _____ 2017 р.

А. Є. Шевченко

Засвідчую:
Член секретар УДФС України
«06» 09 20 17